

# **Η Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης στη Δωδεκάνησο την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1912-1943)**

**Αναστάσιος Ντάνος  
Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων  
Τ.Ε.Ι Πειραιά**

## **Περίληψη**

Η εκπαίδευση στην πολύπαθη Δωδεκάνησο κατά την περίοδο της κατάληψης της από την Ιταλία ευρισκόταν σε πολύ μεγάλη ανάπτυξη, λόγω των προνομίων που είχαν παραχωρηθεί κατά καιρούς από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας ιδρύθηκαν σχολεία για τις βασικές και εγκύκλιες σπουδές, οι οποίες συνήθως ολοκληρώνονταν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ή στη Μεγάλη του Γένους σχολή στην Κωνσταντινούπολη. Η κατάληψη της Δωδεκανήσου από τους Ιταλούς το 1912 συνοδεύτηκε με αντιαεκπαιδευτικά μέτρα που στόχευαν στην αλλοίωση του Εθνολογικού της χαρακτήρα. Σταδιακά, η Ιταλική διοίκηση άρχισε να επεμβαίνει στην εποπτεία της εκπαίδευσης και κατέληξε στην κατάργηση των Ελληνικών σχολείων, και στην μετατροπή τους σε Ιταλικά. Το κενό της κατάργησης των Ελληνικών σχολείων, ήλθαν να καλύψουν τα κατηχητικά, στα οποία με το πρόσχημα της διδασκαλίας θρησκευτικού μαθήματος την Κυριακή στις Εκκλησίες, διδάσκονταν τα ελληνικά γράμματα. Τα κατηχητικά λειτούργησαν ως «κρυφό σχολείο». Τηρούσαν φύλλα προόδου, μοίραζαν θρησκευτικά βιβλία, που χρησιμοποιούνταν ως Αναγνωστικά. Τα κατηχητικά, ευρίσκονταν υπό τον έλεγχο της Οικείας Μητρόπολης. Η προσφορά των κατηχητικών στα σκοτεινά εκείνα χρόνια της Ιταλοκρατίας, υπήρξε πολύ σημαντική τόσο για την καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων, όσο και για τη διαμόρφωση του εθνικού και θρησκευτικού ιδεώδους.

Σκοπός του επιστημονικού αυτού άρθρου είναι να αναδείξει την οργάνωση και τη διοίκηση στη Δωδεκάνησο την περίοδο της Ιταλοκρατίας και τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν από το Δωδεκανησιακό λαό για την καλλιέργεια των Ελληνικών γραμμάτων και την αποφυγή του εξιταλισμού της Δωδεκανήσου.

## Abstract

Education in the Dodecanese during the long period of Italian occupation was experiencing strong growth, primarily because of the privileges granted by the Ottoman Empire. During the Ottoman period, schools were founded not only for basic but also for further studies. These further studies were usually completed at the University of Athens or at the “Megali tou Genous Scholi” in Constantinople. The Italian occupation of the Dodecanese in 1912 was followed by measures aimed at altering the Hellenic character of the region. Gradually, the Italian government began to intervene in the supervision of education and led to the abolition of the Hellenic schools and converting them into Italian. The shortcoming of the abolition of the Hellenic schools was covered by Katihitika, which under the guise of religious teaching Sunday lessons in churches, taught the Greek language. The Katihitika which operated as “Krifo Scholio” were regularly keeping progress sheets and began to distribute religious books which were used as reading books. The Katihitika, were under the control of the nearby Metropolis. The offer of Katihitikon in those dark years of Italian occupation, was very important both for the development of Hellenic literature, and for formulating ethnic and religious ideals. The purpose of this scientific article is to highlight the organization and administration of education in the Dodecanese, during the Italian occupation period and the efforts made by the Dodecanese people for the development of the Hellenic literature and the avoidance of the **Italianism** of the Dodecanese.

**Λέξεις κλειδιά:** ελληνικά σχολεία, εξιταλισμός, σχολικός κανονισμός, πρόγραμμα διδασκαλίας, κατηχητικά

### 1. Εισαγωγή

Από την αποφράδα ημέρα της Τρίτης 29<sup>ης</sup> Μαΐου 1453, έως την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης την 24<sup>η</sup> Ιουλίου 1923, το υπόδουλο γένος των Ελλήνων, με Εθνάρχη του τον Οικουμενικό Πατριάρχη, συνεχίζει την ιστορική του πορεία, στα πλαίσια της Βυζαντινής παράδοσης και κληρονομιάς. (Μητροπολίτου Καρπάθου-Κάσου Αποστόλου, 1973: 76). Η αναγνώριση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία του

Οικουμενικού Πατριάρχη ως Εθνάρχη και αρχηγού όλων των Ορθοδόξων Ελλήνων επεκτείνεται μέχρι την πολύπαθη Δωδεκάνησο, η οποία από την προαναφερόμενη Συνθήκη της Λωζάνης παραδίδεται οριστικά στην Ιταλία, με εμφανή στοιχεία την πλήρη κυριαρχία και τον εξιταλισμό, μέσω της υλικής, πνευματικής και πληθυσμιακής της μετάλλαξης.

Όμως, κατά τη μακράιωνη ιστορική πορεία της Δωδεκανήσου, πέραν της Ιταλοκρατίας διακρίνουμε τρεις προγενέστερες ιστορικές περιόδους: τη Βυζαντινή (395-1309 μ.Χ.), κατά την οποία η Δωδεκάνησος ευρίσκεται σε περίοπτη θέση, την Φραγκοκρατία-Ιπποτοκρατία (1309-1522 μ.Χ.), όπου εφαρμόζονται από τους κατακτητές σκληρά μέτρα με αποτέλεσμα να οδηγηθεί σε δραματική κατάσταση (Κέντρη, 2006: 22-35) και τέλος την Οθωμανοκρατία (1522-1912 μ.Χ.), που επισώρευσε πολλά δεινά από πολιτικοκοινωνικής απόψεως στο λαό της. Η Οθωμανική κυριαρχία θα τελειώσει-τερματίσει το βίο της με την επακολουθήσασα κατάληψη της Δωδεκανήσου από τους Ιταλούς με αποτέλεσμα να αρχίσει μία νέα κατοχή, η περίοδος της Ιταλοκρατίας, στην οποία συνέβαλε η διεθνής πολιτική συγκυρία του 20<sup>ου</sup> αιώνα και ο ανταγωνισμός του αναπτυσσόμενου εμπορίου που οδήγησαν τις Μεγάλες Εμπορικές δυνάμεις της εποχής σε μία συμφωνία κυρίων. Οι προαναφερόμενες ιστορικές συνθήκες, ευνοούν την Ιταλία να κηρύξει τον πόλεμο κατά της Τουρκίας και να καταλάβει τη Δωδεκάνησο (1912), η οποία εισέρχεται ατυχώς για μια ακόμη φορά σε νέα κατοχή, που θα έχει διάρκεια 31 χρόνια.

Η Δωδεκάνησος κατά την περίοδο της κατάληψής της από την Ιταλία ευρισκόταν σε μεγάλη πνευματική ανάπτυξη, λόγω των προνομίων που είχαν παραχωρηθεί από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και ιδιαίτερα με την υπογραφή και έκδοση από το Σουλτάνο του διατάγματος Χάτι Χουμαγιούν (18-2-1856). Στα προνόμια αυτά συγκαταλέγονται: η αναγνώριση του Οικουμενικού Πατριάρχη ως Εθνάρχη και αρχηγού όλων των Ορθοδόξων Ελλήνων, η παροχή αυτοδιοίκησης της Δωδεκανήσου, που είχε ως επακόλουθο την πλήρη θρησκευτική ελευθερία, τη δημιουργία ναών, σχολείων, και φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων, την ισότητα των υποκόων με απώτερο αποτέλεσμα την ανάδειξη του θρησκευτικού και εθνικού ιδεώδους.

Κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας, οι Δωδεκανήσιοι ασχολήθηκαν με τη μόρφωση και την ανάπτυξη της, με αποτέλεσμα την περίοδο του επαχθούς ζυγού της δουλείας από την Ιταλία να έχουν ποσοστό αγραμμάτων μόνον 3% σε σχέση με την Ιταλία που είχε 41%. Ιδρύθηκαν σχολεία παντού, για τις βασικές και εγκύκλιες

σπουδές, οι οποίες συνήθως ολοκληρώνονταν στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών ή στη Μεγάλη του Γένους σχολή στην Πόλη. Όπως το Σχολείο είχε αφεθεί ελεύθερο από τους Οθωμανούς και προόδευσε την περίοδο της Τουρκοκρατίας, έτσι και η Εκκλησία παρέμεινε ανενόχλητη, με αποτέλεσμα οι Δωδεκανήσιοι να διαχειρίζονται με ελευθερία τα εκκλησιαστικά ζητήματα ειδικής και γενικής φύσεως. Οι Τουρκικές αρχές όχι μόνον δεν επενέβαιναν στα εκκλησιαστικά ζητήματα της Δωδεκανήσου, αλλά απεναντίας απέδιδαν σεβασμό στους Μητροπολίτες της και επεκύρωναν τις πράξεις τους, κατά τέτοιο τρόπο, ως να ήταν αποφάσεις της δικής τους ανωτάτης θρησκευτικής αρχής (Καζαβή, 1952). Συγκεκριμένα, οι Μητροπόλεις της Ρόδου, Κω, Λέρου και Καλύμνου, Καρπάθου, έχαιραν δικαιωμάτων, σε πολλές περιπτώσεις, ακόμη και αυτών που είχε η ανωτάτη Τουρκική αντιπροσωπεία στη Ρόδο. Η Εκκλησία στη Δωδεκάνησο, προ της Ιταλικής κατοχής, βιάδιζε αδελφωμένη με την Εκπαίδευση.

Η κατάληψη της Δωδεκανήσου από τους Ιταλούς το έτος 1912 συνοδεύτηκε από σκληρά και βάνανυσα μέτρα, που στόχευαν να κάμψουν την αντίσταση του λαού της και της Εκκλησίας της. Με τα μέτρα αυτά οι Ιταλικές αρχές απέβλεπαν τόσο στην αλλοίωση του εθνολογικού χαρακτήρα, όσο και στον εξαναγκασμό της Εκκλησίας να αποσχισθεί από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Και να ζητήσει το αυτοκέφαλο. Οι προσπάθειες των Ιταλών παράπεμπαν σε πολλές περιπτώσεις στη συνέχεια των παραδόσεων των Ιπποτών και των Ενετών, μέχρι του σημείου να χαραχθούν τα εμβλήματα των Ιπποτικών Ταγμάτων σε πολλά δημόσια και ιδιωτικά κτίρια και να υψωθούν τα σύμβολα της Ρώμης (Παπαϊωάννου, 1997: 79-80).

Παρ' όλες τις αντίξοες συνθήκες που διέρχεται η Εκκλησία της Δωδεκανήσου εξακολουθεί, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια της Ιταλοκρατίας, να ασκεί ποδηγητικό ρόλο στη διοίκηση, τη δικαιοσύνη, αλλά ιδιαίτερα στην εκπαίδευση των ορθοδόξων Ελλήνων της Δωδεκανήσου. Αυτό συμβαίνει καθώς η έγκριση και οι τυχόν μετατροπές του προγράμματος διδασκαλίας χρειάζονταν την έγκριση της οικείας Ιεράς Μητρόπολης, η οποία ασκούσε την εποπτεία της λειτουργίας της. Η Εκκλησία της Δωδεκανήσου τελεί υπό τη διοικητική και πνευματική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, με το οποίο συνδέεται με ισχυρούς δεσμούς και ευρίσκεται σε πλήρη και ουσιαστική διοικητική ενότητα, σε όλη τη μακραίωνη πολύπαθη πορεία της Δωδεκανήσου και ιδιαίτερα την περίοδο της Ιταλικής κατοχής, όπου καταργήθηκαν από τους κατακτητές τα ελληνικά σχολεία,

μετατράπηκαν σε ιταλικά και το κενό των ελληνικών σχολείων ήλθαν να το καλύψουν τα κατηχητικά.

## **2. Ιστορικό πλαίσιο της Ιταλοκρατίας**

Η αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση της Δωδεκανησιακής Εκπαίδευσης κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1912-1943), αφού παρέχεται η δυνατότητα για περαιτέρω εντρύφηση των συνθηκών κάτω από τις οποίες έλαβε χώρα η εν λόγω Εκπαίδευση. Έτσι, με τον προβληματισμό αυτό και σύμφωνα με τις αρχές του διεθνούς δικαίου, η ιταλική κυριαρχία στα Δωδεκάνησα (1912-1943) διακρίνεται στις ακόλουθες τέσσερις περιόδους:

α) Η περίοδος από 5-5-1912 (απόβαση των Ιταλών στα Δωδεκάνησα) μέχρι 18-10-1912 (υπογραφή της Ιταλοτουρκικής συνθήκης ειρήνης). Την περίοδο αυτή το καθεστώς της Δωδεκανήσου δεν αλλάζει, αφού πρόκειται για κατάληψη με προσωρινό χαρακτήρα, που λαμβάνει τη μορφή της στρατιωτικής κατοχής (*occupatio bellica*).

β) Η περίοδος από 18-10-1912 μέχρι 20-8-1915 (κήρυξη του πολέμου από την Ιταλία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία). Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται για την «επί ενεχύρω κατοχή» (*occupatio in ripuore*) της Δωδεκανήσου και λαμβάνει χώρα η συνέχιση της στρατιωτικής κατοχής, μέχρι την εκπλήρωση των όρων της συνθήκης.

γ) Η περίοδος από 20-8-1915 (μετατροπή της κατοχής σε «*occupatio de facto*») μέχρι 24-7-1923 (υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης), οπότε η Δωδεκάνησος παραχωρείται οριστικά στην Ιταλία.

δ) Η περίοδος από 24-7-1923 (μετατροπή της κατοχής σε «νόμιμη»-*occupatio de jure* οπότε η Δωδεκάνησος αποτελεί κτήση (*possedimento*) του ιταλικού Βασιλείου και όχι αποικία και υπάγεται διοικητικά στο Υπουργείο Εξωτερικών και όχι στο Αποικιών) μέχρι το Νοέμβριο του 1943 (συνθηκολόγηση της Ιταλίας και κατάληψη της Δωδεκανήσου από τους Γερμανούς).

Μία άλλη διάκριση, πιο εμπειριστατωμένη, του ιστορικού πλαισίου της ιταλικής κυριαρχίας στη Δωδεκάνησο, που συνδέεται με τους κύριους άξονες της ιταλικής πολιτικής, του σχεδιασμού, τις πολιτικές αλλαγές, αλλά και με τους δύο κυριότερους διοικητές στη Δωδεκάνησο είναι η ακόλουθη:

Η πρώτη περίοδος: εκτείνεται από το 1912 μέχρι την ιστορική παραχώρηση της Δωδεκανήσου στην Ιταλία, με τη συνθήκη της Λωζάνης (1923)-(Εγκυκλοπαίδεια

Μεϊζονος Ελληνισμού-Αιγαίο),. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τον διπλωματικό αγώνα των Δωδεκανησίων για ενσωμάτωση με την Ελλάδα και των Ιταλών για προσάρτηση με την Ιταλία. Πρέπει να σημειώσουμε ότι η Δωδεκάνησος την περίοδο αυτή ανήκει ακόμη διπλωματικά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Οι Δωδεκανήσιοι, από τις πρώτες ημέρες της Ιταλικής παρουσίας στα νησιά τους, θα προβάλουν σθεναρά το αίτημά τους για αυτονομία και τελική ένωση με την Ελλάδα, στο Συνέδριο της Πάτμου (16-18 Ιουνίου 1942), παρότι το αίτημα αυτό θεωρήθηκε από μερικούς διπλωματικά άκαιρο. Στη συνέχεια, οι αντιδράσεις των Δωδεκανησίων θα ενταθούν το Πάσχα του 1919, με αποτέλεσμα να επέλθουν αιματηρά γεγονότα από την άσκηση βίας των Ιταλικών δυνάμεων, τα οποία όμως θα οδηγήσουν στη συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου (29-7-1919) και ακολούθως στη συνθήκη των Σεβρών (1920) και θα ανοίξουν το δρόμο για την πολυπόθητη ένωση με την Ελλάδα.

Όμως, η επακολουθήσασα Μικρασιατική καταστροφή, αλλά και η άνοδος στην εξουσία των φασιστών, θα καταγγείλουν τις προαναφερόμενες συμφωνίες και η Δωδεκάνησος θα περάσει οριστικά με τη συνθήκη της Λωζάνης στην Ιταλική κατοχή. Βασικός στόχος της Ιταλικής διοίκησης σε όλη την περίοδο αυτή είναι η αποδυνάμωση των θεσμών τόσο της Δημογεροντίας, όσο και της Εκκλησίας, καθώς επίσης και της ισχύος των επιφανών οικονομικών παραγόντων του ελληνισμού που διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στη διοίκηση και τη διαχείριση της Δωδεκανήσου.

Περαιτέρω, η Ιταλοκρατία στη Δωδεκάνησο είχε ως άμεση συνέπεια την αποκοπή της Δωδεκανήσου από τον ευρύτερο χώρο των υπόλοιπων νησιών του Αιγαίου και των Μικρασιατικών ακτών και τη συνακόλουθη επιβολή περιορισμών στον κατάπλου ελληνικών πλοίων, στις μετακομίσεις των νησιωτών και στη σπογγαλιεία. Τα περιοριστικά αυτά μέτρα είχαν άμεσες αρνητικές συνέπειες στην οικονομία και το γενικότερο ανεφοδιασμό της Δωδεκανήσου με προϊόντα, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός μεγάλου μεταναστευτικού ρεύματος που μείωσε τον πληθυσμό κατά 30% περίπου, ενώ παράλληλα σημειώθηκαν πολλοί θάνατοι από λιμό (Εγκυκλοπαίδεια Μεϊζονος Ελληνισμού Αιγαίο).

Η δεύτερη περίοδος 1923-1936 (Mario Lago): κατά την περίοδο αυτή μεταβάλλεται ριζικά ο χαρακτήρας της Ιταλικής κατοχής στη Δωδεκάνησο. Αυτό οφείλεται στη de jure παραχώρηση της Δωδεκανήσου στην Ιταλία, στην άνοδο του Μουσολίνι, στην επικράτηση των φασιστών και στη διακυβέρνηση της Δωδεκανήσου από τον Mario Lago, ο οποίος είχε ευρύτατη νομοθετική, διοικητική και δικαστική εξουσία. Το

κύριο χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής ήταν οι προσπάθειες εξιταλισμού των Δωδεκανησίων. Μάλιστα, το Βασιλικό Διάταγμα της 15-12-1925 προέβλεπε ότι οι κάτοικοι της Δωδεκανήσου θεωρούνται Ιταλοί πολίτες με δωδεκανησιακή υπηκοότητα.

Ακολούθως, με το σχολικό κανονισμό του 1926 επιβάλλεται νέο καθεστώς στην εκπαίδευση, σύμφωνα με το οποίο τα κοινοτικά σχολεία παύουν να ανήκουν στη δικαιοδοσία και εποπτεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας και περιέρχονται στην καθοδήγηση και τον έλεγχο του Ιταλικού κράτους. Επίσης, η διδασκαλία της Ιταλικής γλώσσας καθίσταται υποχρεωτική, ενώ παράλληλα προβλέπεται η ίδρυση Διδασκαλίων για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών των δασκάλων. Ακόμη, από το 1929 επιβλήθηκε η υποχρεωτική φοίτηση και μετεκπαίδευση στο Πανεπιστήμιο της Πίζας για την άσκηση επαγγέλματος, που απαιτούσε Πανεπιστημιακές σπουδές.

Αλλά και στο χώρο της Εκκλησίας έλαβε χώρα ανάλογη επέμβαση, η οποία παρότι συνοδεύτηκε από αποτυχημένη προσπάθεια για ίδρυση Αυτοκέφαλης Εκκλησίας στη Δωδεκάνησο, συνέβαλε στην ενίσχυση της θέσης της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Η τρίτη περίοδος 1936-1943 (de Vecchi): Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την εδραίωση και παράλληλη σκλήρυνση του φασιστικού καθεστώτος, αλλά και με την ανακήρυξη της αυτοκρατορίας (imperio), που είχε ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση του μετριοπαθή κυβερνήτη Lago από τον τετάρχη του φασισμού Cesare de Vecchi, ο οποίος πέραν της πολιτικής, είχε και στρατιωτική εξουσία. Ο de Vecchi είχε ως πρωταρχικό στόχο το ριζοσπαστικό εξιταλισμό και τον θεσμικό εκσυγχρονισμό της Δωδεκανήσου· για το λόγο αυτό, με το νέο σχολικό κανονισμό (21-7-1937), επέβαλε ριζικές αλλαγές στην παιδεία, που ουσιαστικά καθιέρωναν την πλήρη κυριαρχία της ιταλικής γλώσσας στα σχολεία (η ελληνική γλώσσα διδασκόταν μόνον προαιρετικά και χωρίς βιβλία στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου).

Επίσης, το διοικητικό σύστημα, που χαρακτηρίζεται από μία ισορροπία ανάμεσα σε παραδοσιακό «κοινοτικό» πλαίσιο και τις εκσυγχρονιστικές προσδοκίες του ιταλικού φασισμού, το 1937 υπέστη καθοριστικές τομές με το διορισμό νέων δημάρχων, των podesta, οι οποίοι είχαν άμεση εξάρτηση από τον Κυβερνήτη. Το 1938 εκδόθηκαν μία σειρά διαταγμάτων που στόχευαν στην πλήρη νομοθετική εξίσωση με το ιταλικό δίκαιο.

Έτσι, τα μεικτά δικαστήρια των ορθοδόξων, μουσουλμάνων και εβραίων καταργήθηκαν και οι υποθέσεις τους παραπέμφθηκαν στα αστικά δικαστήρια. Οι αρμοδιότητες σύνταξης ληξιαρχικών και συμβολαιογραφικών πράξεων πέρασαν από τις θρησκευτικές κοινότητες στις κρατικές υπηρεσίες. Ο de Vecchi δεν χαρακτηρίστηκε για τις οικοδομικές και χωροταξικές του επιδόσεις, ούτε σχεδίασε νέα αναπτυξιακά προγράμματα, αλλά βασίστηκε σε αυτά του προκατόχου του, τον οποίο παράλληλα τον κατηγορούσε για «ανατολισμό». Η τρίτη περίοδος ουσιαστικά λήγει με την είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο. Το 1943 με την πτώση του Μουσολίνι και τη συνθηκολόγηση του Μπαντόλιο, επέρχεται η κατάληψη της Δωδεκανήσου από τους Γερμανούς, η οποία και θα σημάνει το τυπικό τέλος της παρουσίας των Ιταλών σ' αυτήν.

### **3. Η Εκπαίδευση την περίοδο της Ιταλοκρατίας στη Δωδεκάνησο**

Η Εκπαίδευση στη Δωδεκάνησο την περίοδο της κατάληψής της από τους Ιταλούς ευρισκόταν, όπως προαναφέραμε, σε περίοπτη θέση, ήταν οργανωμένη (Σαΐτης, 1992: 201-204) και λειτουργούσε με άριστο τρόπο. Η άνθιση και η ακμή της εκπαίδευσης αποτελούσε βασική φροντίδα της Εκκλησίας, γιατί θεωρούσε ότι συνέβαλε στη διατήρηση της ελληνικής εθνικής συνείδησης της Δωδεκανησιακού λαού. Η κατάσταση που επικρατεί στον τομέα της Εκπαίδευσης κατά την περίοδο της κατάληψης της Δωδεκανήσου από τους Ιταλούς, υποδηλώνεται με τον πλέον σαφέστερο τρόπο από την επιτυχημένη λειτουργία των σχολείων (Σαΐτης, 1994: 51-52) στα παρακάτω νησιά:

α) Ρόδος: λειτουργούν πάνω από πενήντα σχολεία με κορωνίδα το Βενετόκλειο Γυμνάσιο. Επίσης λειτουργούν: λαμπρό Παρθεναγωγείο των φρέρηδων, τουρκικά και εβραϊκά εκπαιδευτήρια και η Αμαράντειος Σχολή.

β) Κως: λειτουργούν δέκα σχολεία με αρρεναγωγείο, παρθεναγωγείο και δημοτικό σχολείο στο Ασφενδιού, στο Πυλί, στην Καρδάμαινα, στην Αντιμάχεια και στην Κέφαλο.

γ) Νίσυρος: λειτουργούν Ημιγυμνάσιο (Ομήρειος Σχολή), Αστική Σχολή (Αρρένων-Θηλέων), νηπιαγωγείο, εξατάξιο δημοτικό σχολείο στο χωριό Εμπορείος και τετρατάξιο σχολείο στα Νικιά.

δ) Κάρπαθος: λειτουργούν δέκα δημοτικά σχολεία και δύο ελληνικά. Από αυτά το ένα ήταν στο Μενετέ και το άλλο στο Απερί.

ε) Κάλυμνος: λειτουργούν Γυμνάσιο αρρένων και θηλέων, στο οποίο φοιτούσαν πολλοί μαθητές από τις πλησιέστερες νήσους και από την Μικρά Ασία και δημοτικά σχολεία στα χωριά.

στ) Καστελόριζο: λειτουργούν Οκτατάξια αστική σχολή στον Άγιο Κωνσταντίνο, η οποία ιδρύθηκε το έτος 1903 από τον Λουκά Σατραπέ και ονομαζόταν Σατραπία Σχολή, εξατάξιο παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο στα Πηγάδια.

ζ) Πάτμος: λειτουργούν πέντε σχολεία, στη χώρα αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο. Στη Σκάλα και στον Κάμπο μικτό σχολείο και η Ιερατική Σχολή της Αποκαλύψεως.

η) Σύμη: λειτουργούν Γυμνάσιο, τρεις Αστικές Σχολές, δύο παρθεναγωγεία και δύο αναγνωστήρια.

θ) Κάσος: λειτουργούν δύο αρρεναγωγεία, ένα στο Φρυ και το άλλο στην Αγία Μαρίνα, δύο παρθεναγωγεία, ένα στην Αγία Μαρίνα και το άλλο στο Αρβανιτοχώρι.

Τα παραπάνω σχολεία λειτουργούσαν με προνομιακό καθεστώς και πολλοί από τους μαθητές που αποφοιτούσαν συνέχιζαν τις σπουδές στο Πανεπιστήμιο ή στη Μεγάλη του Γένους Σχολή, λόγω των υψηλών σχολικών επιδόσεων.

Η Εκπαιδευτική διαδικασία πριν την κατάληψη της Δωδεκανήσου, ακολουθούσε και εφήρμοζε το πρόγραμμα της κεντρικής Επιτροπής της Κωνσταντινουπόλεως και του Υπουργείου Παιδείας της Ελλάδος, ενώ για τυχόν μετατροπές του προγράμματος διδασκαλίας ήταν απαραίτητη η έγκριση της Ιεράς Μητροπόλεως, στην οποία υπάγονταν τα σχολεία. Έτσι, όταν οι Ιταλοί κατέλαβαν τη Δωδεκάνησο, ευρήκαν οργανωμένη εκπαίδευση (Βιταντζάκης, 2005: 32-41). Ο Δωδεκανησιακός λαός είχε υψηλό πνευματικό επίπεδο. Στο σημείο αυτό αξίζει να καταγραφεί ότι η Κοινότητα της Νισύρου στις 24 Ιουλίου 1888 αποφάσισε όπως «η διδασκαλία στα σχολεία να γίνεται από κείμενα της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας και όχι από αρχαία κείμενα» (Κέντρη, 1994: 208). Η απόφαση υποδηλώνει το φιλοπρόοδο πνεύμα των κατοίκων της Νισύρου, αλλά ταυτόχρονα και το ενδιαφέρον για τη μόρφωση των παιδιών τους.

Όσον αφορά στα σχολεία των φρέρηδων που λειτουργούσαν στη Ρόδο, πρέπει να αναφερθεί ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως είχε στείλει εγκύκλιο στις 26-8-1902, που μέχρι σήμερα σώζεται στα αρχεία της Μονής Σπηλιανής Νισύρου, με την οποία προτρέπει τους Δωδεκανήσιους χριστιανούς να μην στέλνουν τα παιδιά τους στα ξένα σχολεία, γιατί θα μπορούσαν ενδεχόμενα να απομακρυνθούν από τη γλώσσα και τη θρησκεία τους και αυτό είναι «κίνδυνος ψυχικός και εθνικός» (Σπηλιανής Αρχείον, 1999: 550-552).

Η περίοδος αυτή θεωρείται πολύ σημαντική για τα σχολεία της Δωδεκανήσου, αφού η ποιότητα των αποφοίτων ήταν αρίστη, αν λάβουμε υπόψη την πληθώρα των Δωδεκανησίων αποφοίτων του ελληνικού Πανεπιστημίου, ενώ παράλληλα όλα τα νησιά έχουν να παρουσιάσουν μεγάλο αριθμό επιστημόνων.

Η κατάσταση όμως στην εκπαίδευση αρχίζει να μεταβάλλεται στις 8-10-1924, που τίθεται σε εφαρμογή το εκπαιδευτικό ιταλικό σχέδιο για την κτήση και γενικότερα για την πολιτική που θα λάβει χώρα σύμφωνα με το σχετικό έγγραφο του Mario Lago, που είχε ως αποδέκτη τον Μητροπολίτη Ρόδου Απόστολο (Κυπριώτη, 1988: 60). Ειδικότερα, από το 1925, που έχουμε πλέον την επικράτηση της φασιστικής δικτατορίας του Μουσολίνι, άρχισαν συστηματικά οι κάθε είδους επεμβάσεις του κατακτητή στα σχολεία και κατ' αυτόν τον τρόπο εκτυλίσσεται μία καινούρια εκπαιδευτική περίοδος που παίρνει τη μορφή της ημιαυτονομίας.

Από το 1918 ήδη, ο Διοικητής της Κω προβάλλει την αξίωση η έγκριση των σχολικών προγραμμάτων να διενεργείται από την Ιταλική διοίκηση κατοχής, με παράλληλη την απαίτηση της καθιέρωσης ιταλικής γλώσσας σε όλα τα σχολεία της Δωδεκανήσου. Περαιτέρω, με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης, όπου η Δωδεκάνησος παραμένει οριστικά στην ιταλική κυριαρχία, παρά τις έντονες αντιδράσεις της ελληνικής Κυβέρνησης, αρχίζει μία νέα περίοδος για την ιστορία της ελληνικής Εκπαίδευσης στη Δωδεκάνησο, που συνδέεται με την κατάργηση της αυτονομίας και την υπαγωγή και εξάρτηση των σχολείων από το ιταλικό κράτος, με ταυτόχρονη εξαφάνιση των κάθε είδους προνομίων. Μάλιστα, από το σχολικό έτος 1925 απαγορεύτηκε οριστικά στους υπηκόους Έλληνες δασκάλους να αποβιβαστούν στη Ρόδο για να συμπληρώσουν τις ελλείψεις του εκπαιδευτικού προσωπικού του «Καζουλλείου» παρθεναγωγείου.

Στη συνέχεια, τον Οκτώβριο του 1925 ο ιταλός επόπτης με σχετικό γράμμα έδωσε εντολή και παράλληλα διέταξε το Γυμνασιάρχη του Βενετοκλείου Γυμνασίου Ρόδου να υψώσει την ιταλική σημαία στον ιστό του κτιρίου στις 28 Οκτωβρίου, εορτή της πορείας του δικτάτορα και φασίστα Μουσολίνι προς τη Ρώμη, μέχρι και τις 5 Νοεμβρίου, επέτειο της νίκης της Αντάντ κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Οι μαθητές του Βενετοκλείου Γυμνασίου στην εντολή αυτή, αντέδρασαν δυναμικά και όσοι θεωρήθηκαν πρωτεργάτες των γεγονότων εκτοπίστηκαν στην Κάρπαθο και στη Σύμη (Μπακίρη, 1988: 241).

Ακολούθως, η θλιβερή αυτή περίοδος για τους Δωδεκανησίους επισκιάζεται από το σχολικό Κανονισμό της 1<sup>ης</sup> Ιανουαρίου 1926, όπου σύμφωνα με το διάταγμα τα σχολεία διακρίνονται στις παρακάτω κατηγορίες:

- α) σε βασιλικά ιταλικά σχολεία, δηλαδή κρατικά
- β) σε επιχορηγούμενα σχολεία, δηλαδή ελληνικά κοινοτικά
- γ) σε κοινοτικά σχολεία, δηλαδή ιδιωτικά σχολεία.

Επιπλέον καθιερώνεται η διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας σε 4 ώρες εβδομαδιαίως, η εποπτεία των σχολείων υπάγεται πλέον στο ιταλικό κράτος και η επίβλεψη τους ανατίθεται σε Ιταλούς επιθεωρητές, ενώ καταργούνται όλες οι σχολικές εφορίες και υπεύθυνη για το διορισμό και την απόλυση του διδακτικού προσωπικού γίνεται η ιταλική διοίκηση. Τέλος, οι δάσκαλοι και οι καθηγητές είναι υποχρεωμένοι να εκπαιδευτούν σε ιταλικές σχολές, για να μπορούσαν να ασκήσουν τα διδακτικά τους καθήκοντα στα σχολεία.

#### **4. Η Συμβολή του Ελληνικού Κράτους στη Δωδεκανησιακή Εκπαίδευση**

Το διάταγμα της 1<sup>ης</sup> Ιανουαρίου 1926, στόχευε, όπως προαναφέραμε, να αποξενώσει την Εκκλησία από τη δωδεκανησιακή εκπαίδευση, ενώ παράλληλα ο Μητροπολίτης έπαυε να είναι ο πρόεδρος των σχολείων. Στις έντονες διαμαρτυρίες του Μητροπολίτου Ρόδου, ο διοικητής της Δωδεκανήσου Mario Lago απάντησε ότι «το υφιστάμενο σχετικό σχολικόν καθεστώς διατελεί εις εξάρτησιν από την θρησκευτικήν αρχήν».

Προ της υφισταμένης αυτής κατάστασης, το Υπουργείο Εξωτερικών αντέδρασε έντονα και διπλασίασε το χορηγούμενο σχολικό επίδομα στο ποσό των 220.000 ιταλικών λιρετών για τα σχολεία της Ρόδου και σε 40.000 για τα σχολεία της Κω. Τα ποσά αυτά στάλθηκαν μέσω του Γενικού Προξένου Αλεξανδρείας. Στη συνέχεια έλαβαν χώρα έντονες διαμαρτυρίες από το λαό της Ρόδου, ενώ στην Κάλυμνο έγιναν πολλά επεισόδια, τα οποία όμως δεν στάθηκαν ικανά να ανατρέψουν τα σχέδια της ιταλικής πολιτικής. Η επακολουθήσασα κατάργηση των Δημογεροντιών το 1929 αποτέλεσε νέο πλήγμα, που είχε ως άμεση συνέπεια την άρση όλων των προνομίων που είχαν αποσπάσει κατά καιρούς οι κάτοικοι της Δωδεκανήσου από τους Σουλτάνους.

Την περίοδο αυτή, καθοριστικός θεωρείται ο ρόλος του ελληνικού Προξενείου της Δωδεκανήσου, που αποτελούσε καταφύγιο του ελληνικού στοιχείου

και εθνικό φορέα, από τον οποίο αντλούσαν ελπίδα και παράλληλα ζητούσαν συμβουλές οι Δωδεκανήσιοι σε κάθε περίπτωση ιταλικής παρέμβασης ή δίωξης. Ειδικότερα, οι εκπαιδευτικοί είχαν πυκνές επαφές με το ελληνικό Προξενείο, το οποίο, σύμφωνα με επιβεβαιωμένες μαρτυρίες, προσπάθησε με κάθε τρόπο να κρατήσει τους Δωδεκανησίους εκπαιδευτικούς στον τόπο τους κατά τα έτη 1935-1937.

Η άφιξη του νέου διοικητή της Δωδεκανήσου Mario de Vecchi στις 2 Δεκεμβρίου 1936, θα σηματοδοτήσει μια νέα περίοδο εξιταλιστικού προγράμματος, που θα διαρκέσει μέχρι το 1943. Χαρακτηριστική είναι η συνάντηση που είχε ο προαναφερόμενος Διοικητής με τον αρχιερατικό επίτροπο της Μητροπόλεως Κω, Φιλήμονα Φωτόπουλο, στην οποία του διεμήνυσε τα εξής: «φεύγω και θα γυρίσω μετά από μία εβδομάδα και εννοώ να βρω την Κω εξιταλισμένη». Με τη χαρακτηριστική αυτή φράση διαφαίνεται η καθιέρωση σχεδίου εξιταλισμού της Δωδεκανήσου, γεγονός που επιταχύνθηκε με την απομάκρυνση του Mario Lago (Κέντρη, 2006: 81). Το σχέδιο του πλήρους εξιταλισμού του De Vecchi περιελάμβανε:

- α) την ομιλία της ιταλικής γλώσσας σε όλες τις υπηρεσίες
- β) την απαγόρευση κάθε επαφής και σχέσης με την Ελλάδα
- γ) τη στενή παρακολούθηση των Δωδεκανησίων που φοιτούσαν στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας από την αστυνομία και την απαγόρευση σε πολλούς από αυτούς να έλθουν στη Δωδεκάνησο.

Παράλληλα, με διάταγμα που εκδίδεται το 1937 και αποτελείται από 52 άρθρα, ο De Vecchi προσπάθησε να ιταλοποιήσει οριστικά όλα τα σχολεία της Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης της Δωδεκανήσου. Πιο συγκεκριμένα, το διάταγμα αυτό προέβλεπε:

- ίδρυση σχολών του Κράτους στα ιταλικά νησιά του Αιγαίου
- οι σχολές του κράτους είναι δημόσιες ή δημαρχιακές
- θεωρείται ιδιωτική κάθε άλλη σχολή ή εκπαιδευτήριο που ανοίγει κατόπιν νόμιμης άδειας για το κοινό στα ιταλικά νησιά του Αιγαίου
- οι κυβερνητικές σχολές της στοιχειώδους ή μέσης παιδείας υπό της βασιλικής διοικήσεως των ιταλικών νησιών του Αιγαίου, λειτουργούν σύμφωνα με τους κανονισμούς, το πρόγραμμα της εκπαιδευτικής μεθόδου και το ωράριο των δημοσίων σχολείων του ιταλικού Βασιλείου

- δύναται να διδαχθεί και προαιρετικά η νεοελληνική γλώσσα ή εξαιρετικώς κ τουρκική ή η εβραϊκή
- σε δήμους όπου δεν υπάρχουν κρατικές σχολές, τα σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης θα διέπουν οι κανονισμοί, οι εκπαιδευτικές μέθοδοι και το ωράριο των δημοσίων σχολών του ιταλικού Βασιλείου
- η διεύθυνση κάθε κρατικής σχολής ανατίθεται κατ' έτος και κατά διαταγή του διοικητού υπό του Διευθυντού της παιδείας, σε έναν εκ των εκπαιδευτικών ή και σε άτομο που δεν ανήκει στον εκπαιδευτικό κύκλο

Η αντίδραση του ελληνικού κράτους στα παραπάνω μέτρα, που περιλαμβάνονταν στο διάταγμα του 1937, ήταν εντονότατη. Σθεναρή επίσης ήταν η στάση του και στην προσπάθεια εκ μέρους των κατακτητών επιβολής της ιταλικής γλώσσας στη διδασκαλία και του ιταλικού ελέγχου στα ελληνικά σχολεία. Τα ελληνικό κράτος για την αποτροπή των ιταλικών σχεδίων, είχε την παράλληλη συνδρομή και την αμέριστη συμπαράσταση τόσο της Εκκλησίας, όσο και της δημογεροντίας.

## **5. Η συμβολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στη Δωδεκανησιακή Εκπαίδευση**

Συνακόλουθη με τη συμβολή του ελληνικού κράτους, θεωρείται και η συμβολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου, που παρέχει κάθε συνδρομή στη δοκιμαζόμενη Δωδεκάνησο. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ως Εθνάρχης και αρχηγός όλων των Ελλήνων, αναδεικνύεται σε πρωτεργάτη και καθοριστικό φορέα του θρησκευτικού και εθνικού ιδεώδους στη Δωδεκάνησο.

Τα πρώτα χρόνια της κατάληψης της Δωδεκανήσου, το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως προβαίνει σε κάθε είδους ενέργειες που συμβάλλουν στην αναπέρωση του εθνικού και θρησκευτικού φρονήματος και που είναι απόρροια των προνομίων τα οποία είχε διεκδικήσει και επιτύχει από την εποχή της Οθωμανοκρατίας. Τα προνόμια αυτά εξασφάλιζαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο αυτοτέλεια, εξουσίες και αρμοδιότητες ευρύτερες από το θρησκευτικό και λατρευτικό του έργο, αφού του προσέδιδαν ηγετικό ρόλο σ' όλους τους θεσμούς και κατ' επέκταση και στην εκπαίδευση. Το πρόγραμμα διδασκαλίας των σχολείων της Δωδεκανήσου κατά την προαναφερόμενη πρώτη περίοδο της Ιταλοκρατίας, τελούσε υπό την έγκριση του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Ο ρόλος όμως του Οικουμενικού Πατριαρχείου θα γίνει πλέον καθοριστικός κατά τη δεύτερη και τρίτη περίοδο της Ιταλοκρατίας, όπου οι κατακτητές κατέβαλαν συστηματική προσπάθεια για τον εξιταλισμό της Δωδεκανήσου και αποπειράθηκαν να δημιουργήσουν αυτοκέφαλη δωδεκανησιακή εκκλησία, προσπάθεια που ανακόπηκε από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Φώτιο με την προβολή του αιτήματός του για διεξαγωγή δημοψηφίσματος από το δωδεκανησιακό λαό. Ακολούθως, σθεναρή ήταν η αντίδραση του Οικουμενικού στον περίφημο «Σχολικό Κανονισμό», που επέβαλε το 1926 ο Κυβερνήτης Mario Lago και προέβλεπε την απομάκρυνση των εκκλησιαστικών αρχών από το διοικητικό και διδακτικό έργο των σχολείων, καθώς επίσης και την υποχρεωτική εισαγωγή της ιταλικής γλώσσας στη διδασκαλία. Αντίστοιχη, όμως, ήταν η στάση του Οικουμενικού Πατριάρχη και κατά την περίοδο διακυβέρνησης της Δωδεκανήσου από τον De Vecchi, τον τετράρχη του φασισμού και Γενικού Διοικητή της Δωδεκανήσου.

Ο De Vecchi εκμεταλλευόμενος την επικράτηση και ισχυροποίηση της Ιταλίας σε διεθνές επίπεδο, επιδόθηκε συστηματικά στον εξιταλισμό των πάντων στη Δωδεκάνησο και άρχισε από τον ευαίσθητο τομέα της Παιδείας. Έτσι, κατά τρόπον αδικαιολόγητο καταργεί με Κυβερνητικό Διάταγμα το ισχύον από αιώνες εκπαιδευτικό καθεστώς και μετατρέπει όλα τα ελληνικά σχολεία της Δωδεκανήσου σε ιταλικά. Παράλληλα, έπαυσε όλους τους Δωδεκανήσιους δασκάλους και στη θέση τους τοποθέτησε φανατικούς Ιταλούς εκπαιδευτικούς, επιλεγμένους από το φασιστικό καθεστώς. Προ της νέας αυτής σκληρής πραγματικότητας, το Οικουμενικό Πατριαρχείο με το Μητροπολίτη Ρόδου Απόστολο επιτυγχάνει τη συγκατάθεση του τοποτηρητή του φασιστικού καθεστώτος στη Δωδεκάνησο, να διδάσκεται το θρησκευτικό μάθημα στα παιδιά στις Εκκλησίες κάθε Κυριακή, με τη διευρυμένη μορφή του Κατηχητικού. Έτσι, με το πρόσχημα της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, κάθε Κυριακή διδάσκονταν τα παιδιά της Δωδεκανήσου τα ελληνικά γράμματα κατά τα σκοτεινά αυτά χρόνια της Ιταλοκρατίας.

Παράλληλα, με τα κατηχητικά ιδρύθηκαν, με τη συνδρομή και την ευλογία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, χορωδίες βυζαντινής μουσικής, που αποτέλεσαν κίνητρο προσέλκυσης των παιδιών στα κατηχητικά, τα οποία λειτουργούσαν κανονικά κάθε εορτή και Κυριακή, ενώ δύο φορές το χρόνο γινόταν επιθεώρηση από τη Μητρόπολη. Στα κατηχητικά τηρούνταν φύλλα προόδου, μοιράζονταν Συνόψεις, Συνέκδημοι και άλλα θρησκευτικά βιβλία που χρησιμοποιούνταν ως Αναγνωστικά. Πράγματι, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τα κατηχητικά μεταβλήθηκαν σε

«κρυφό σχολείο». Έτσι, με τα κατηχητικά σχολεία το Οικουμενικό Πατριαρχείο, μέσω της Εκκλησίας της Δωδεκανήσου, ευρήκε εύσχημο τρόπο να θέσει σε λειτουργία τα ελληνικά σχολεία.

Μετά την απελευθέρωση, το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως επιδοκίμασε τη λειτουργία των κατηχητικών και με απόφαση της Ιεράς Συνόδου εξέφρασε την ευαρέσκειά του προς το Μητροπολίτη Τρύφωνος και η Πολιτεία μεταπελευθερωτικά αναγνώρισε τους τίτλους σπουδών και κατέταξε τους ήδη μαθητές σε τάξεις των ιδρυθέντων πλέον σχολείων από το ελληνικό Κράτος.

Από την παραπάνω αναφορά στη συμβολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στη Δωδεκανησιακή Εκπαίδευση την περίοδο της Ιταλοκρατίας, διαφάνηκε η συνεχής αγωνία και η συνδρομή του, καθώς και η προσπάθεια για επινόηση τρόπων που θα συνέβαλαν στην όσο το δυνατό καλύτερη διευθέτηση των θεμάτων-ζητημάτων της εκπαίδευσης, σε όλο το χρονικό διάστημα της προαναφερόμενης πολύπαθης και πολυκύμαντης περιόδου.

## **6. Επίλογος-Συμπεράσματα**

Η Εκπαίδευση την εποχή της Ιταλοκρατίας στη Δωδεκάνησο (21 Μαΐου 1912-1943) διακρίνεται σε τρεις περιόδους:

- α) της αυτονομίας των ελληνικών σχολείων
- β) της ημιαυτονομίας, με την ανάμιξη της ιταλικής διοίκησης και
- γ) της πλήρους κατάργησης της ελληνικής εκπαίδευσης

Η Δωδεκάνησος κατά την εποχή της κατάληψης από την Ιταλία, ευρισκόταν σε μεγάλη πνευματική ανάπτυξη και σε αυτό συνέβαλαν τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ήδη από την εποχή της Οθωμανοκρατίας. Στα προνόμια αυτά συμπεριλαμβάνονταν και η αυτονομία που παρείχαν για την ίδρυση και λειτουργία των ελληνικών σχολείων. Τα προνόμια αυτά σεβάστηκε και η ιταλική Διοίκηση κατά την πρώτη περίοδο της Ιταλοκρατίας, δηλαδή μέχρι την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης, όπου δίδεται οριστικά στην Ιταλία η Δωδεκάνησος. Η περίοδος αυτή θεωρείται η καλύτερη για τα σχολεία της Δωδεκανήσου με κριτήρια την ποιότητα των μαθητών που αποφοιτούσαν και τους πολλούς Δωδεκανήσιους πτυχιούχους του ελληνικού Πανεπιστημίου.

Η δεύτερη περίοδος της Εκπαίδευσης συμπίπτει με τη διακυβέρνηση της Δωδεκανήσου από τον Mario Lago και χαρακτηρίζεται από ημιαυτονομία και ανάμιξη της ιταλικής Διοίκησης στα ελληνικά σχολεία, με αποκορύφωμα την έκδοση του σχολικού κανονισμού (coordinamendo scolastico) που προέβλεπε τη διάκρισή τους: α) σε Βασιλικά ιταλικά, β) σε επιχορηγούμενα και γ) σε κοινοτικά, δηλαδή ιδιωτικά, την εισαγωγή της ιταλικής γλώσσας στα σχολεία, την εποπτεία των σχολείων από Ιταλούς επιθεωρητές, την κατάργηση των σχολικών εφορειών, το διορισμό και την απόλυση του εκπαιδευτικού προσωπικού από την ιταλική διοίκηση, καθώς επίσης και την εκπαίδευση των δασκάλων και των καθηγητών σε ιταλικές σχολές. Το παραπάνω διάταγμα αφαιρούσε παντελώς κάθε αρμοδιότητα που είχε η Εκκλησία και το ελληνικό Κράτος στα σχολεία της Δωδεκανήσου.

Η τρίτη περίοδος της Ιταλοκρατίας συμπίπτει με τη διοίκηση της Δωδεκανήσου από τον De Vecchi, τετράρχη του φασισμού και την πλήρη κατάργηση της ελληνικής Εκπαίδευσης. Τα ελληνικά σχολεία της Δωδεκανήσου μετατράπηκαν σε ιταλικά και πλαισιώθηκαν από φασίστες Ιταλούς εκπαιδευτικούς. Η σκληρή αυτή πραγματικότητα θα αναδείξει ένα νέο φορέα Εκπαίδευσης, τα κατηχητικά, που μεταβάλλονται σε «κρυφό σχολείο» και αναλαμβάνουν να διαδραματίσουν το ρόλο των ήδη καταργηθέντων ελληνικών σχολείων. Η προσφορά των κατηχητικών στα σκοτεινά εκείνα χρόνια, υπήρξε πολύ σημαντική για τα ελληνικά γράμματα. Για το λόγο αυτό έτυχαν της ευαρέσκειας και της τιμητικής διάκρισης του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αλλά και της αναγνώρισης των τίτλων τους από το ελληνικό Κράτος.

Καθοριστικός ομοίως υπήρξε ο ρόλος του ελληνικού Κράτους στην Εκπαίδευση, που εκφράστηκε κυρίως μέσω του ελληνικού Προξενείου, σε ολόκληρη της περίοδο της Ιταλοκρατίας. Ειδικότερα, απέτρεψε τη μαζική φυγή των Ελλήνων δασκάλων, κυρίως για την Αίγυπτο, όταν υποχρεώθηκαν να ομιλούν και να διδάσκουν ιταλικά. Οι συντονισμένες ενέργειες, ακολούθως, του ελληνικού Προξενείου έπεισαν αρκετούς Δωδεκανήσιους δασκάλους να παραμείνουν, έστω και αν αναγκάστηκαν εν μέρει να συμβιβαστούν με την κρατούσα κατάσταση, υπενθυμίζοντας με την παρουσία τους την εθνική τους καταγωγή.

Καταλήγοντας, πρέπει να υπερτονίσουμε και να εξάρουμε την κάθε είδους αρωγή και συμπαράσταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στην πολύπαθη Εκπαίδευση, σε όλη τη διάρκεια της Ιταλοκρατίας, αλλά ειδικότερα στη δεινή περίοδο του De Vecchi, όπου με τα κατηχητικά που μετεβλήθησαν σε κρυφό σχολείο. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως συνέβαλε στην

καλλιέργεια και την άνθιση των ελληνικών γραμμάτων και στην περαιτέρω διαμόρφωση του εθνικού και θρησκευτικού ιδεώδους, με άμεση συνέπεια την αποφυγή του εξιταλισμού της Δωδεκανήσου.

## **Βιβλιογραφία**

Αρχείο Δημογεροντίας Καλύμνου

Βεργωτή Γ., (1997), Η Εκπαίδευση στο κοινό της Ρόδου κατά την Ιταλοκρατία, Έκδοση Δ.Ι.ΚΕ.Μ.ΜΕ, Ρόδος

Βεργωτή Γ., (1972), Η Εκπαίδευση εις την νήσο Ρόδο, Αθήνα

Βιταντζάκης Ν., (2005), «Προσδιοριστικοί παράγοντες που διασφαλίζουν την ποιότητα στην Εκπαίδευση», π. Διοικητική Ενημέρωση, τχ. 32, Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος 2005, Αθήνα

Καζάβη Ι., (1952), Τα Ιταλοκρατηθέντα Δωδεκάνησα (1912-1943), Νέα Υόρκη

Κέντρη Σ., (1994), «Μνήμες του Παρελθόντος», Ανάτυπο από το περιοδικό Νυσιριακά, Αθήνα

Κέντρη Σ., (2006), Το αποικιακό καθεστώς της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα και οι επιδιώξεις του Βατικανού για την αυτοκεφαλία της Δωδεκανήσου, Θεσσαλονίκη

Κυπριώτη Φ., (1988), Η Δωδεκανησιακή Εθνική Αντίσταση στα χρόνια της Ιταλο-Γερμανο-Αγγλοκρατίας, 1912-1948, Ρόδος

Μητροπολίτου Καρπάθου-Κάσου Αποστόλου, (1973), Το Χρονικό της Ιταλοκρατίας της Ρόδου

Μπακίρης Ε., (1988), Εκκλησία της Ρόδου στα χρόνια της Ιταλικής κατοχής 1912-1945, Αθήνα

Παπαϊωάννου Ε., (1997), Η Εκκλησία της Ρόδου κατά την Ιταλοκρατία. Το αυτοκέφαλο. Ρόδος και νεώτερα κείμενα. Ρόδος

Παπαχριστοδούλου Χ., (1994), Ιστορία της Ρόδου από τους προϊστορικούς χρόνους έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου, Αθήνα

Παπαχριστοδούλου Χ., (1956), Ιστορία της Ρόδου, Αθήνα

Σαΐτης Χ., (1992), Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης. Θεωρία και Πράξη. Αθήνα

Σαΐτης Χ., (1994), Βασικά θέματα της Σχολικής Διοίκησης, Αθήνα

Σπηλιανής Αρχερίου, (1999), Τόμος Α΄ και Β΄, Αθήνα

Τσιρπανλής Ζ., (1998), Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα, Ρόδος

Τσιρπανλής Ζ., (1998), Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα 1912-1913, Έκδοση ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ-Δήμος Ρόδου, Ρόδος

Φειδάς Β., (1997), Εκκλησιαστική Ιστορία, Τόμ. Β΄, Αθήνα

Φρατζής Ε., (1973), Συμβολή εις την Ιστορία της Εκπαίδευσης της Νισύρου, Νίσυρος  
Χαρμαντάς Γ., (1990), Ιστορικά σημειώματα της Εκκλησίας της νήσου Ρόδου, Λέρος  
Χατζηβασιλείου Β., (1990), Ιστορία της νήσου Κω, Κως